

۱۵۱۴۷۸۲

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**تحولات حقوق نفت و گاز ایران در ارتباط با
قراردادهای بین‌المللی و نهادهای حقوقی
(از آغاز تا امروز)**

مؤلف: ندا داودی

کارشناس ارشد حقوق نفت و گاز

انتشارات چتر دانش

۱۳۹۶

سرشناسه	داودی، ندا، ۱۳۷۰ -
عنوان و نام پدیدآور	تحولات حقوق نفت و گاز ایران در ارتباط با قراردادهای، قوانین و نهادهای حقوقی (از آغاز تا امروز) / مولف ندا داودی.
مشخصات نشر	تهران: چتر دانش، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۱۲۱ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۱۴۵-۵
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
موضوع	نفت -- ایران -- قراردادهای -- تاریخ
موضوع	Oil and gas leases -- Iran -- History
موضوع	قراردادهای نفت و گاز -- ایران -- تاریخ
موضوع	Oil and gas leases -- Iran -- History
موضوع	نفت -- ایران -- تاریخ
موضوع	Petroleum -- Iran -- History
موضوع	نفت -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	Petroleum law and legislation -- Iran
رده‌بندی کنگره	HD۹۵۷۶ / الف ۹۲۰۵۳ : ۹۶
رده‌بندی دیویی	۳۳۸ / ۳۱ : ۰۹۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۱ : ۱۲

نام کتاب	تحولات حقوق نفت و گاز ایران در ارتباط با قراردادهای، قوانین و نهادهای حقوقی (از آغاز تا امروز)
ناشر	چتر دانش
مؤلف	ندا داودی
نوبت و سال چاپ	اول - ۱۳۹۶
شمارگان	۱۰۰۰ :
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۱۴۵-۵
قیمت	۸۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرتعدادترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و پست‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

مناسبتی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان و مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی حاصل تلاش و کوشش بوده و باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نگه دارند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان شدنی است. حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتر دانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثر و راهبردی را با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تیم‌های فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثار با همت و مهارت که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد، انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه علمی بیش از پیش به منصه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

فهرست

۹	 مقدمه
۱۲	 فصل یکم: کلیات حقوق نفت و گاز
۱۲	 مبحث یکم: تعریف حقوق نفت و گاز
۱۳	 مبحث دوم: موضوعات حقوقی نفت و گاز
۱۳	 بند یک: مالکیت منابع نفت
۱۷	 بند دوم: مرجع (نهاد) صلاحیت‌دار
۱۹	 بند سوم: عیار نفت
۱۹	 مبحث سوم: منابع حقوق نفت و گاز
۲۰	 گفتار یکم: قرارداد های نفتی
۲۰	 بند یکم: تعریف قراردادهای نفتی
۲۰	 بند دوم: انواع قراردادهای نفتی
۲۲	 گفتار دوم: قوانین ملی
۲۳	 بند یکم: قانون اساسی
۲۳	 بند دوم: قانون نفت
۲۵	 گفتار سوم: معاهدات
۲۵	 گفتار چهارم: حقوق عرفی نفت
۲۵	 گفتار پنجم: رویه‌های نفتی بین‌المللی
۲۶	 گفتار ششم: اصول کلی حقوقی
	 فصل دوم: تحولات قراردادهای، قوانین و نهادهای حقوق نفتی پیش از
۲۷	 انقلاب اسلامی
	 مبحث یکم: قراردادهای نفتی
۲۸	 گفتار یکم: قراردادهای امتیازی
۲۹	 بند یکم: تعریف امتیاز
۳۰	 بند دوم: امتیازنامه‌های نفتی در ایران
۳۱	 بند سوم: مشخصات کلی قراردادهای امتیازی نفت

بند چهارم: مقدمهٔ سست شدن قراردادهای امتیازی.....	۳۲
بند پنجم: قرارداد کنسرسیوم	۳۳
گفتار دوم: قراردادهای مشارکت در تولید.....	۳۵
بند یکم: تعریف قرارداد مشارکت در تولید.....	۳۶
بند دوم: اصول کلی حاکم بر قراردادهای مشارکت در تولید.....	۳۷
بند سوم: قراردادهای مشارکت در تولید در ایران	۳۸
گفتار سوم: قراردادهای خدماتی.....	۴۱
بند یکم: تعریف قرارداد خدمت.....	۴۱
بند دوم: سامانه‌ی قراردادهای خدمت در صنعت نفت	۴۲
بند سوم: قراردادهای خدماتی در ایران	۴۲
بند چهارم: ویژگی‌ها و مشمولات قراردادهای خدماتی ایران.....	۴۳
مبحث دوم: نهادهای حقوقی.....	۴۵
گفتار یکم: قبل از ملی شدن صنعت نفت	۴۵
گفتار دوم: ملی شدن صنعت نفت	۴۶
بند یکم: مقدمات قانون ملی شدن صنعت نفت ایران.....	۴۷
بند دوم: تعریف ملی‌سازی نفت.....	۴۹
بند سوم: تأسیس شرکت ملی نفت ایران.....	۵۱
مبحث سوم: قوانین و مقررات.....	۵۵
گفتار یکم: قوانین و مقررات عمومی.....	۵۶
گفتار دوم: قانون نفت ۱۳۳۶	۵۸
گفتار سوم: قانون نفت ۱۳۵۳.....	۶۲
فصل سوم: تحولات قراردادهای، قوانین و نهادهای حقوقی نفت پس از انقلاب اسلامی.....	۶۸
مبحث یکم: قوانین و مقررات.....	۶۸
گفتار یکم: قانون اساسی	۶۸
بند یکم: اصل ۴۴.....	۶۹
بند دوم: اصل ۴۵.....	۷۰

بند سوم: اصل ۸۱.....	۷۳
بند چهارم: اصل ۱۵۳.....	۷۴
گفتار دوم: قانون نفت ۱۳۶۶.....	۷۴
گفتار سوم: قانون اصلاح قانون نفت (مصوب ۱۳۹۰).....	۷۸
مبحث دوم: قراردادهای نفتی.....	۸۱
گفتار یکم: قراردادهای منعقدۀ قبل از بیع متقابل (۱۳۷۱-۱۳۵۸).....	۸۲
گفتار دوم: قراردادهای بیع متقابل.....	۸۴
یکم: مفهوم و تاریخچه بیع متقابل.....	۸۴
بند سوم: فلسفۀ قراردادهای بیع متقابل نفتی و مزایای آن.....	۸۵
بند سوم: قراردادهای بیع متقابل در ایران.....	۸۶
بند چهارم: نسبی و خلاف قرارداد بیع متقابل.....	۸۷
بند پنجم: ویژگیهای ماهیاتی قراردادهای بیع متقابل.....	۹۱
بند ششم: انتقادات وارده بر قراردادهای بیع متقابل.....	۹۲
گفتار سوم: الگوی جدید قراردادهای نفتی.....	۹۴
بند یکم: مستندات قانونی الگوی جدید قراردادهای نفتی.....	۹۴
بند دوم: اهداف طراحی قراردادهای جدید.....	۹۵
بند سوم: اصول حاکم بر قراردادهای جدید نفتی.....	۹۶
مبحث سوم: نهادهای حقوقی.....	۱۰۰
گفتار یکم: وزارت نفت.....	۱۰۰
بند یکم: منشأ قانونی تأسیس وزارت نفت.....	۱۰۰
بند دوم: صلاحیتها و اختیارات وزارت نفت.....	۱۰۱
گفتار دوم: هیئت عالی نظارت بر منابع نفتی.....	۱۰۱
بند یکم: جایگاه قانونی هیئت عالی نظارت.....	۱۰۱
بند دوم: صلاحیتها و اختیارات هیئت عالی نظارت.....	۱۰۴
گفتار سوم: شرکت ملی نفت ایران.....	۱۰۵
بند یکم: جایگاه قانونی و حقوقی شرکت ملی نفت ایران (پس از انقلاب اسلامی).....	۱۰۵
بند دوم: صلاحیتها و اختیارات شرکت ملی نفت ایران.....	۱۰۶

- گفتار چهارم: اهداف مجموعه ساختار و نهادهای مرتبط با نفت..... ۱۰۸
- بند یکم: تفکیک وظایف حاکمیتی از تصدی‌گری..... ۱۰۸
- بند دوم: خصوصی‌سازی در صنعت نفت..... ۱۰۹
- بند سوم: صیانت از منابع نفتی کشور..... ۱۱۱
- منابع و مآخذ..... ۱۱۶
- الف منابع فارسی و عربی..... ۱۱۶
- ب) منابع انگلیسی..... ۱۲۰

مقدمه

دانش حقوق به معنای مجموعه قوانین و مقررات حاکم بر روابط افراد در اجتماع، در پی آن است که روابط را در جامعه تنظیم کند. بر این اساس، از مهم‌ترین ویژگی‌های آن پویایی است تا بتواند همگام با تحولات ایجاد شده، پاسخگوی نیازهای هر زمان نیز باشد و با توجه به گستردگی موضوعات در زمینه‌های مختلف، جهت تنظیم روابط آن بخش از جامعه، به شاخه‌های مختلفی تقسیم شده است. یکی از بخش‌های حیاتی هر کشوری موضوعات اقتصادی و به‌خصوص صنعت نفت آن است. نفت یکی از کلیهٔ کشورها، اعم از تولیدکننده و مصرف‌کننده، اهمیت بسیار زیادی دارد. کشورهای تولیدکننده به تولید نفت و درآمدهای حاصل از آن وابسته‌اند و شده‌اند. فائز اقتصادی کشورهای صنعتی و مصرف‌کننده نیز به تأمین انرژی متکی است، که مفاد اساسی این سهم را منابع نفت و گاز به خود اختصاص داده است. کشورهای صاحب نفت برای استخراج منابع نفت و گاز خود، به سرمایه، دانش و مدیریت نیاز دارند و متقابلاً کشورهای مصرف‌کننده برای اطمینان از عرضهٔ اثبات منابع انرژی، به سرمایه‌گذاری و مشارکت با این کشورها نیازمندند.

مسائل نفت از جهت اکتشاف، تولید، سرمایه‌گذاری، انتقال فناوری، حمل‌ونقل، تجارت، مصرف و تبعات زیست‌محیطی و امن آن، علاوه بر جنبه‌های داخلی و ملی، دارای تبعات فرامرزی است. بدین ترتیب، تعدد روابط موجود در آن، یک نظم حقوقی خاصی را می‌طلبد که متناسب با شرایط و ضمانات خاص آن و در عین حال، شفاف و روشن باشد تا بازیگران و فعالان در این عرصه، به خوبی نسبت به حقوق و اختیارات خود آگاه باشند و تعامل بین آنان به بهترین شکل ممکن محقق شود. فعالیت‌های نفتی در کلیهٔ کشورها از جمله کشورهای ایران، با انعقاد قراردادهای امتیازی آغاز شده است. در این برهه از تاریخ، مسائل نفت و حقوق مربوط به آن تنها در چارچوب امتیازنامه‌ها و قراردادهای تنظیم می‌شدند و قوانین مستقلاً وجود نداشت که تنظیم‌کنندهٔ روابط و مسائل حقوقی باشد.

در این قراردادهای امتیازی، دولت میزبان تنها نقش اعطاکننده داشت و در صورت تولید نفت، مبلغی پول دریافت می‌کرد. گذشت زمان و افزایش نقش دولت در این عرصه، موجب تدوین و تصویب قانون نفت توسط دولت شد. علاوه بر تصویب قانون نفت، تأسیس نهاد و ساختارهایی جهت اجرای مندرجات قوانین نیز از دیگر اقدامات دولت بود. بدین ترتیب، پس از اعطای امتیازات متعدد، در سال ۱۳۲۹ صنعت نفت ملی، و شرکت ملی نفت ایران تأسیس و چند سال بعد نیز اولین قانون نفت در سال ۱۳۳۶ تصویب شد. پس از این قانون، قانون نفت دیگری در سال ۱۳۵۱ تصویب شد و فعالیت‌های نفتی، به موجب آن ادامه داشت. در ادامه این تحولات، پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، قوانین و مقررات متعددی بر صنعت نفت را متحول کرد. از جمله این تغییرات، تشکیل نهاد جدیدی تحت عنوان «سازمان نفت»، تصویب قانون اساسی، تصویب قوانین نفتی، و به تبع آن اتخاذ رویکرد متفاوت نسبت به قراردادهای نفتی بود.

با توجه به اینکه، تحولات ایجاد شده باعث تغییرات بسیاری در مباحث حقوقی در حوزه نفت و گاز شده است، اثر پیش رو در تلاش است، تا تاثیر این تغییرات را بر عملکرد صنعت نفت و نتایج حقوقی حاصل از آن را بررسی کند. بنابراین، این اثر در سه فصل نگارش شده است؛ فصل یکم، کلیات حقوق نفت و گاز، فصل دوم، تحولات حقوق نفت و گاز پیش از انقلاب اسلامی و فصل سوم، تحولات حقوق نفت و گاز پس از انقلاب اسلامی.

در فصل یکم با عنوان کلیات، ابتدا حقوق نفت و گاز تعریف شده که شامل مجموعه قوانین و مقررات حاکم بر مجموعه نفت است. سپس موضوعات مهمی که در این رشته از حقوق مطرح می‌شود و به بیان دیگر، حقوق نفت و گاز مسئول تعریف و تبیین آن‌ها می‌باشد، بررسی شده‌اند که از جمله این موضوعات، مالکیت منابع نفتی، مرجع صلاحیت‌دار یا همان نهاد و ساختاری که از جانب دولت اداره منابع نفتی را بر عهده دارد و همچنین عملیات نفتی تعریف و تشریح شده‌اند.

در مبحث دوم، به منابع حقوق نفت و گاز پرداخته شده است؛ این منابع عبارتند از قراردادهای نفتی، قوانین ملی، معاهدات دو جانبه و چند جانبه،

مقررات حقوق بین‌الملل و نظریات علمای حقوق. در این فصل، تحولات حقوق نفت و گاز، پیش از انقلاب اسلامی و در ابتدای آن و نیز به قراردادهای نفتی مورد بررسی قرار گرفته است؛ زیرا نقطه آغاز چارچوب حقوقی در صنعت نفت، با قراردادهای نفتی امتیازی یا امتیازنامه‌ها بود. با توجه به اهمیت تأسیس شرکت ملی نفت ایران، مبحث دوم، به موضوع ساختار و نهاد شرکت مذکور اختصاص دارد. تصویب اولین قانون نفت نیز، پس از تأسیس شرکت ملی، از دیگر تحولات مهم تأثیرگذار بوده، در نتیجه، مبحث سوم فصل به بررسی قوانین مرتبط با نفت پرداخته است.

فصل سوم، در ارتباط با تحولات حقوق نفت و گاز پس از انقلاب است. برخلاف دوره پیش از انقلاب که آغاز حقوق نفت با قراردادهای و قوانین اولیه نیز متأثر از قراردادهای منعقد در آن زمان بوده در دوره پس از انقلاب، این قوانین بودند که موجودیت قراردادهای حتی سرمایه‌گذاری و شرایط و جزئیات آن را تعیین می‌کردند. بدین ترتیب، قانون نفت ۱۳۶۶ که با الهام از قانون اساسی مصوب در سال‌های اولیه پس از انقلاب به تصویب رسید، به موضوع سرمایه‌گذاری خارجی که قراردادهای نفتی را تحت الشعاع قرار می‌دهند، پرداخته است؛ در نتیجه، ابتدا قوانین مرتبط با نفت که شامل قانون اساسی، قانون نفت ۱۳۶۶ و اصلاح آن در ۱۳۹۰ و سپس در مبحث دوم، قراردادهای حتی بررسی می‌شود. در پایان نیز، ساختارهای جدیدالتأسیس پس از انقلاب، شامل وزارت نفت، هیئت عالی نظارت و اهداف تأسیس و ورود این بازیگران جدید در عرصه فعالیت نفتی مطرح می‌گردد.

اگرچه انقلاب اسلامی واقعه‌ای سیاسی است، اما از آن جایی که سبب بروز تحولات بسیاری در حوزه حقوق نفت و گاز شده و آثار این تغییرات در چارچوب حقوقی فعلی حاکم بر صنعت نفت نیز جاری می‌باشد، این پدیده سیاسی، منشأ تقسیم‌بندی فصول قرار گرفته است.